

หกปี มติ ครม. สามสิงหา สองห้าห้าสาม :
ความท้าทายของการยกระดับวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

ศิราพร แป๊ะเล็ง¹

ความเรียงชิ้นนี้ ผู้เขียนเก็บความส่วนหนึ่งจากเวทีถอดบทเรียนปฏิบัติการเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและไร่มุมนเวียนระดับนโยบายและสาธารณะตามมติ ครม. 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ระหว่างวันที่ 20-21 พฤศจิกายน พ.ศ.2560 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยนำเสนอในสี่ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกเป็นประเด็นปัญหาการดำรงชีพของชาวกะเหรี่ยง ส่วนที่สอง เป็นที่มาของมติ ครม. 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ส่วนที่สามเป็นการดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนกะเหรี่ยงตามมติ ครม. ดังกล่าวข้างต้น และส่วนสุดท้าย เป็นบทเรียนการทำงานในระยะหกปีที่ผ่านมา นับจากมีการประกาศ มติคณะรัฐมนตรีเห็นชอบวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553

ปัญหาการดำรงชีพของชาวกะเหรี่ยง

การดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นั้น ประสบกับปัญหาหลักสามประการด้วยกัน ได้แก่ ประการแรก ปัญหาด้านสิทธิในที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ประการที่สอง ปัญหาด้านสิทธิความเป็นมนุษย์ และประการที่สามปัญหาด้านการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หากแต่ในความเรียงชิ้นนี้จะหยิบยกกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมาสนทนา เนื่องจากมีประเด็นของการขับเคลื่อนเชิงนโยบายด้านการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงขึ้นมารองรับอย่างเป็นรูปธรรม

ประการแรก ด้านสิทธิในที่ทำกินและที่อยู่อาศัย เนื่องจากพื้นที่ตั้งชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เป็นเขตป่าหรือภูเขาสูง และมีการประกาศเขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติทับซ้อนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตป่า จากแนวคิดเรื่อง “ชาวเขานุกรุกป่า” ส่งผลให้เกิดการโยกย้ายหมู่บ้านชุมชนชาติพันธุ์ออกจากพื้นที่ป่า ขณะที่หลายหมู่บ้านไม่เห็นด้วยในการโยกย้ายเนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ก่อนการประกาศเขตอุทยาน หรือพื้นที่ป่าสงวน ขณะเดียวกันพวกเขามองว่าวิธีการทำเกษตรในรูปแบบไร่มุมนเวียนไม่ได้เป็นการทำลายป่าไม้ แต่กลับเป็นการช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ไปพร้อมกัน ด้วยแนวคิดดังกล่าว วาทกรรมเรื่องป่าชุมชน คนกับป่า จึงถูกหยิบยกขึ้นมาพร้อมกับการค้นหาบูรณาการดูแลพื้นที่และจัดการป่าของชุมชนในพื้นที่สูง อย่างไรก็ตาม แนวนโยบายการโยกย้ายผู้คนออกจากป่าก็ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ผนวกกับการประกาศห้ามทำไร่มุมนเวียน ห้ามเผา ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่ดำรงชีพร่วมกับผืนป่า ได้แก่ การหมุนรอบของไร่มุมนเวียนที่ลควรรอบจากเจ็ดถึงสิบปีลงเหลือสามถึงห้าปี การเปลี่ยนของวงรอบ

¹ นักวิชาการฐานข้อมูลชาติพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

การผลิตดังกล่าวส่งผลต่อความสมบูรณ์ของดินที่เพาะปลูก ทำให้ข้าวที่เพาะปลูกได้ผลผลิตลดลง ความหลากหลายของพืชอาหารที่เก็บหาได้จากไร่เหล่า ไร่ลดจำนวนและความหลากหลาย สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน เพราะไร่หมุนเวียน เป็นพื้นที่ผลิตอาหารหลักของชุมชนกะเหรี่ยง ในบางพื้นที่เปลี่ยนจากการทำไร่หมุนเวียนมาสู่ไร่ถาวร เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว เริ่มใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในการเกษตร ขณะที่พื้นที่ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัยนั้นก็ไม่ได้รับสิทธิในการอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์จากรัฐ สถานะของชุมชนจึงยังถูกกำหนดว่าเป็นชุมชนในพื้นที่ป่าหรือชุมชนในเขตพื้นที่ของรัฐ ส่งผลให้ชาวบ้านมีสถานะของ “ผู้บุกรุก”

ประการที่สอง สิทธิของความเป็นมนุษย์ การโยกย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ป่า หรือการปิดกั้นการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ไร่หมุนเวียนที่ชาวบ้านเคยอยู่และใช้ประโยชน์ ถือเป็น การละเมิดสิทธิของความเป็นมนุษย์ ปรากฏการณ์ทางสังคมและเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการจับกุมชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าและพืชอาหารในพื้นที่ไร่เหล่า หรือพื้นที่ป่าใกล้ชุมชนซึ่งหน่วยงานราชการ ได้ขีดกรอบว่าพื้นที่เหล่านั้นตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนหรือพื้นที่รูปแบบอื่นของรัฐ กับสถานการณ์ดังกล่าวที่ชุมชนท้องถิ่นมีปฏิริยาตอบกลับในสองลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะแรก ยินยอมย้ายที่อยู่อาศัยออกจากพื้นที่ที่เคยอยู่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ใหม่ตามที่รัฐจัดสรรให้ เช่น ตัวอย่างของชาวกะเหรี่ยงในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานที่โยกย้ายลงมาอยู่ในชุมชนบางกลอยบน กรณีนี้คนในชุมชนประสบปัญหาการปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตในพื้นที่ใหม่ ทั้งด้านพิธีกรรมความเชื่อ ด้านการทำเกษตรและประกอบสัมมาชีพ เนื่องจากพื้นที่ใหม่ที่ได้รับการจัดสรรนั้นไม่เหมาะสมกับการทำเกษตรแบบไร่หมุนเวียนตามวิถีดั้งเดิม อาชีพใหม่ที่ได้รับการฝึกอบรมไม่สอดคล้องกับความรู้และทักษะ มีการร้องขอกลับไปยังหมู่บ้านเดิมของคนในชุมชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานรัฐผู้อ้างสิทธิ์ในพื้นที่ดังกล่าว ลักษณะที่สอง ไม่ยินยอมโยกย้ายออกจากพื้นที่ ตัดมั่นเพื่อต่อสู้ในสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการอยู่อาศัยและทำกินมาก่อนการประกาศสิทธิของรัฐ นิยามตัวเองว่าเป็นคนติดแผ่นดินมิได้เป็นผู้บุกรุกตามการนิยามของรัฐแต่อย่างใด พร้อมสร้างวาทกรรม “กะเหรี่ยงรักษาป่า” ควบคู่ไปกับการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพในที่ชุมชนดั้งเดิมของตน เช่น การกันเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน สร้างกติกาในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง การทำแนวกันไฟเมื่อถึงฤดูแล้ง การจัดทีมเฝ้าระวังเพื่อออกลาดตระเวนในพื้นที่ป่าเขตรับผิดชอบเพื่อดูแลด้านการละเมิดกติกาชุมชน ดูแลเรื่องไฟป่า และการผ่านเข้ามาของสิ่งผิดกฎหมาย

ประเด็นของการล่วงละเมิดสิทธิความเป็นมนุษย์ต่อชุมชนบนพื้นที่สูงเหล่านี้ ส่งผลต่อการชำระรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นประการที่สามของปัญหาหลักของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูง เนื่องจากอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อยู่ในวงจรของวิถีชีวิตประจำวันที่ถูกสัมพันธ์กับทรัพยากรในท้องถิ่น อยู่ในวิถีเกษตรเมื่อชุมชนถูกพรากจากพื้นที่บ้าน พื้นที่ไร่ หรือกีดกันสิทธิในการเข้าใช้ทรัพยากรตามวิถีชีวิตที่เคยดำรงมาแต่

² ไร่เหล่า คือพื้นที่ไร่ที่เคยใช้ในการทำการเกษตร แล้วปล่อยให้พืชพรรณเจริญเติบโต ก่อนที่จะวนกลับมาใช้ประโยชน์อีกครั้งเมื่อครบรอบ 7 ปี ทั้งนี้ในไร่เหล่านั้นสามารถเก็บหาอาหาร พืชหัว หรือพืชผลที่ปลูกไว้ตั้งแต่ทำไร่ข้าว เช่น มะเขือ พริก บวบ แตง เผือก

บรรพชน ย่อมกระทบต่อการสืบสานสืบต่ออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เป็นประเพณี พิธีกรรมตามความเชื่อ ที่คนทั่วไปเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า “วัฒนธรรม”

มติ ครม วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553

วิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงดำรงอยู่บนฐานทรัพยากร สัมพันธ์กับป่า และสัมมาชีพแบบพอเพียง ในรูปแบบเกษตรที่เรียกว่า “ไร่หมุนเวียน” ที่รวมไว้ซึ่งวิถีชีวิต การดำรงชีพ ความมั่นคงทางอาหารและวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยงไว้ด้วยกัน อย่างไรก็ตาม วิถีของคนที่อยู่กับป่ามิได้มีเพียงกะเหรี่ยงกลุ่มชาติพันธุ์เดียวเท่านั้นที่ใช้พื้นที่ทำการเกษตรในรูปแบบไร่หมุนเวียน หากแต่ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ฯ ที่ยังคงดำรงชีพในระบบการเกษตรรูปแบบนี้ แต่ด้วยข้อจำกัดในการเข้าถึงพื้นที่และทรัพยากรส่งผลให้ชุมชนที่ยังทำเกษตรแบบไร่หมุนเวียนลดจำนวนลงเรื่อย ๆ คนรุ่นใหม่ในกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่มเคลื่อนย้ายจากชุมชนบนพื้นที่สูงเข้าสู่เมือง เพื่อแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีพรูปแบบใหม่ เพื่อเรียนหนังสือ ขณะเดียวกันกลุ่มคนที่ยังอยู่ในพื้นที่ก็เริ่มเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากรูปแบบไร่หมุนเวียนมาสู่ไร่อาร ผลผลิตพืชเกษตรเชิงเดี่ยวสนองต่อระบบทุนและเกษตรเชิงพาณิชย์ ตามกระแสบริโภคนิยมที่เคลื่อนจากเมืองเข้าสู่ชุมชนในพื้นที่สูง

มติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการฟื้นฟูวิถีชีวิตกะเหรี่ยงถูกหยิบยกและนำเสนอเพื่อนำกลับไปใช้ในการฟื้นฟูความมั่นคงของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่ยังคงดำรงชีพอยู่ในพื้นที่สูงเนื่องจากการประสบปัญหาในห้าประการ ได้แก่ ปัญหาด้านภาพลักษณ์ ที่เกิดจากการให้ความหมายกะเหรี่ยงของรัฐ ปัญหาการสูญเสียสิทธิในที่ทำกิน ปัญหาสัญชาติและสถานะบุคคล ปัญหาด้านอัตลักษณ์และการถ่ายทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญา และปัญหาการจัดระบบการศึกษา (คณะอนุกรรมการฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง, 2558: 1-3)

ประเด็นปัญหาทั้งห้าประการดังกล่าวถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายดำเนินการในพื้นที่ชุมชนบนพื้นที่สูงในลักษณะพื้นที่นำร่อง เพื่อตอบคำถามหลักด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยง โดยเบื้องต้น โดยมีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามารับแนวนโยบายดังกล่าวเพื่อการดำเนินการในพื้นที่ปฏิบัติการ เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงมหาดไทย มีองค์กรอิสระคือคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และเครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเข้ามาร่วมขับเคลื่อนงาน โดยมีทั้งมาตรการในระยะสั้นและระยะยาวในห้าประเด็นหลักได้แก่ หนึ่งประเด็นอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และวัฒนธรรม สอง ประเด็นด้านการจัดการทรัพยากร สาม ประเด็นด้านสิทธิในสัญชาติ สี่ประเด็นด้านการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม และห้าประเด็นด้านการศึกษา (คณะอนุกรรมการฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง, 2558: 52-53)

ตามคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรมที่ 142/2552 ลงวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2552 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการบูรณาการเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ในการทำหน้าที่ศึกษาวิเคราะห์ แนวนโยบายเพื่อการช่วยเหลือชาวกะเหรี่ยงในการฟื้นฟูวิถีชีวิตและคุณค่าทางวัฒนธรรมของตน การสร้างความตระหนักและดำรงไว้ซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรม การเฝ้าระวังหน่วยงานรัฐในการเข้ามาทำงานเพื่อดูแลชุมชนกะเหรี่ยง รวมถึงการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานในภารกิจอื่น ๆ (คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง. 2558: ภาคผนวก)

ต่อมาได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ตามคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ 9/2553 ลงวันที่ 18 มกราคม 2553 การแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายทรัพยากรและสิทธิเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ตามคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ 14/2553 ลงวันที่ 21 มกราคม 2553 การแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาความเป็นไปได้เพื่อเสนอให้ไร้หมุนเวียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ตามคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ 221/2553 ลงวันที่ 7 ธันวาคม 2553 การแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการติดตามการดำเนินงานตามนโยบายฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ตามคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ 222/2553 ลงวันที่ 7 ธันวาคม 2553 และการแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาความเป็นไปได้เพื่อเสนอให้ไร้หมุนเวียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตามคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ 74/2554 ลงวันที่ 21 เมษายน 2554 (คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง. 2558: ภาคผนวก)

การแต่งตั้งคณะกรรมการ และคณะกรรมการหลายชุด ที่มีกลุ่มคน นักวิชาการ ข้าราชการมาจากหลายภาคส่วนตามคำสั่งของกระทรวงวัฒนธรรมเพื่อดำเนินการขับเคลื่อนงานตามแนวทางในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ซึ่งได้หยิบยกเอาประเด็นของ “เขตวัฒนธรรมพิเศษ” มาเป็นหัวใจหลัก

การดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนกะเหรี่ยงตามมติ ครม.

ตามมติ ครม.วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงนั้นได้ดำเนินงานเพื่อสร้างรูปธรรมในพื้นที่ชุมชนกะเหรี่ยงจำนวนสิบชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนในรูปแบบที่เรียกว่า “เขตวัฒนธรรมพิเศษ” ซึ่งหมายถึง “พื้นที่ดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่ชุมชนสืบทอด พื้นฟู ภูมิปัญญา พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา วิถีชีวิตคนอยู่ร่วมกับป่า และสามารถไร้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามจารีตประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติอย่างยั่งยืน” ซึ่งมีองค์ประกอบหลักสิบประการได้แก่ หนึ่ง สิทธิหน้าหมู่บ้าน สิทธิชุมชน หรือสิทธิเชิงซ้อน สอง มีกฎเกณฑ์ กฎระเบียบ กฎจารีตตามประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติของขอบเขตในการใช้ทรัพยากรบนวิถีวัฒนธรรม การใช้ที่ดินและเขตป่า สาม มีไร้หมุนเวียน สี่ มีพื้นที่จิตวิญญาณ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือพื้นที่จารีตตามประเพณี ห้า มีหลักคิด ความเชื่อ ความศรัทธาในระบบแบบพอเพียงของกะเหรี่ยง หก มีสมบัติเป็นของบรรพบุรุษ เจ็ด มีแผนที่แบบทำมือ แบบดาวเทียม หรือ GIS แปด มีความต้องการของชุมชนที่ได้รับมติจากชุมชน เก้า มีความหลากหลายทางชีวภาพ และสิบ มีการบูรณาการ

หลักสูตรวิถีวัฒนธรรมเพื่อเข้ากับสถานศึกษาในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งสืบทอดผ่านวิถีชีวิต ผ่านปฏิบัติการจริงของชุมชน (เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม. 2560: 14)

ความพยายามในการขับเคลื่อนงานในชุมชนชาวกะเหรี่ยงในสิบพื้นที่นั้น เป็นระดับชุมชนจำนวนเก้าชุมชนได้แก่ บ้านขุนแม่หยอด บ้านแม่อุ้มพาย บ้านหินลาดใน บ้านสบลาน บ้านมอวาติ บ้านกลาง บ้านสันดินแดง บ้านแม่จอก บ้านเลดองคุด และระดับตำบลหนึ่งตำบลคือ ตำบลไล่โว่ อย่างไรก็ตามในการดำเนินงานของทั้งสิบชุมชนนั้นมีระดับการทำงานที่แตกต่างกันออกไป เนื่องจากองค์ประกอบของการทำงาน สิ่งแวดล้อม กลุ่มแกนนำหลัก ความเข้าใจของหน่วยงานและคนในชุมชนเข้ามาดำเนินการร่วมกัน ทำให้ในบางชุมชนยังไม่สามารถที่จะประกาศตัวเป็นพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษได้ โดยในระดับชุมชนนั้นสามารถขับเคลื่อนงานและประกาศเป็นพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษแล้วจำนวนสี่ชุมชนได้แก่ บ้านสบลาน บ้านขุนแม่หยอด บ้านหินลาดใน และบ้านแม่จอก ส่วนชุมชนที่เหลืออยู่ในระดับการเตรียมการเพื่อการประกาศพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษในอนาคต ในขณะที่ในระดับตำบล คือ ตำบลไล่โว่นั้นยังอยู่ระหว่างดำเนินการ

ภาพที่ 1 ชุมชนหินลาดใน ตำบล บ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
ถ่ายภาพโดย ปัทมาพร ตั้งศรีวงศ์

ข้อจำกัดของชุมชนกะเหรี่ยงในหลายพื้นที่คือ การทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการระดับจังหวัด ที่อิงกับหน่วยงานรัฐหลายฝ่ายทำให้เกิดความล่าช้าและความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน เช่น การขับเคลื่อนเรื่องการทำไร่หมุนเวียนนั้นมักจะมีปัญหาด้านโลกทัศน์เกี่ยวกับไร่หมุนเวียนที่แตกต่างกันระหว่างชาวกะเหรี่ยงและเจ้าหน้าที่รัฐ ปัญหาเรื่องสิทธิในการอยู่อาศัยและการทำกินที่หน่วยงานรัฐมีกรอบคิดหลักสิทธิการครอบครองกรรมสิทธิ์ ในขณะที่ชุมชนกะเหรี่ยงใช้หลักสิทธิการใช้ประโยชน์และสืบทอดจากบรรพบุรุษในลักษณะสิทธิส่วนร่วมของชุมชน ด้านการศึกษานั้นพบว่าการจัดการศึกษาของรัฐตามหลักสูตรแกนกลาง ศึกษาระดับต้นและหางไกลอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันเมื่อชุมชนเริ่มดำเนินการเรื่องการจัดการศึกษาทางเลือกให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชนของตนเองนั้นก็กลับคิดครอบคิดเรื่องการสร้างตัวชีวิต และการประเมินผล อย่างไรก็ตาม หลายชุมชนได้นำความรู้ท้องถิ่นเข้าไปผนวกเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาของรัฐในลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่น หรือบางชุมชนเลือกใช้ช่องทางของการศึกษาตามอัยยาศัยแทน ประกอบกับปัญหาเรื่องการขาดแคลนบุคลากรทางด้านการศึกษา หรือบุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจในมิติทางชาติพันธุ์ส่งผลให้การจัดการศึกษาในบางชุมชนยังต้องการแรงสนับสนุนเชิงนโยบายเพื่อเปิดช่องให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมทำ

ในส่วนของวิถีชีวิต อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการดำรงชีพนั้น หลายชุมชนได้รื้อฟื้นภูมิปัญญามาผนวกกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ทั้งเพื่อตอบโจทย์ด้านอาชีพ รายได้ และการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไปพร้อมกัน และด้านการจัดการทรัพยากรนั้น หลายชุมชนพัฒนาพื้นที่ป่าเคปอ³ ตามความความเชื่อของกะเหรี่ยงมาสู่ป่าชุมชนและพัฒนาต่อการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ในเขตชุมชน ทั้งการบวชป่า การทำแนวกันไฟ การสร้างกตึกในการใช้พื้นที่ร่วมกัน การทำแผนที่ชุมชนและพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตามพบว่าในหลายชุมชนยังมีปัญหากระทบกระทั่งระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐเนื่องมาจากการยึดหลักการทางกฎหมายและ พระราชบัญญัติอย่างเที่ยงตรงของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีพตามวิถีกะเหรี่ยง ถึงแม้จะมีมติ ครม. เข้ามาสนับสนุนวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง หากแต่ยังไม่สามารถเข้าไปแก้ไขหรือทำงานร่วมในการแก้ปัญหาเชิงนโยบายแบบบูรณาการร่วมกับกระทรวงอื่นที่เกี่ยวข้องกันได้

³ป่าเคปอ หรือ ป่าสายสะคือ เป็นพื้นที่ป่าตามความเชื่อของกะเหรี่ยงสำหรับการนำสายสะคือของทารกเกิดใหม่ใส่กระบอกไม้ไผ่ไปผูกติดไว้กับต้นไม้ใหญ่ เพื่อรักษาขวัญของเด็ก

พื้นที่ไร้หมุนเวียน มีความหลากหลายของพืชอาหารที่ปลูกผสมผสานร่วมกันไป พืชบางชนิดมีอายุมากกว่าหนึ่งปีจึงสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ทั้งในไร่เหล่าปีที่หนึ่งและปีที่สอง

ในการทำไร่ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การเริ่มต้นถางไร่ การเผาไร่ การเพาะปลูก ตลอดถึงการเก็บเกี่ยวและบริโภคนผลผลิตจากไร่

ภาพที่ 2 แสดงไร้หมุนเวียน บ้านหินลาดใน
ถ่ายภาพโดย กนกวรรณ มีพรม และศิราพร แป๊ะเส็ง

บทเรียนการทำงาน

แนวรบทางวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงถูกนำเสนอในแนวทางของ “เขตวัฒนธรรมพิเศษ” ที่ได้รับความเห็นชอบในมติ ครม. วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 เป็นประเด็นที่ชุมชนกะเหรี่ยงและผู้คนบนพื้นที่สูงใช้ระยะเวลาในการขับเคลื่อนและต่อสู้ทางความคิดนับจากการใช้วาทกรรมการอนุรักษ์ป่าต่อสู้กับการสัมปทานป่าไม้ การใช้งานวิจัยไร้หมุนเวียนต่อสู้กับการรุกคืบของพืชเศรษฐกิจ และวาทกรรมชาวเขาทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอย เขตวัฒนธรรมพิเศษจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการต่อสู้กับอำนาจในอีกรูปแบบหนึ่งของชุมชนชาติพันธุ์ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการทำงานรวมถึงต้องดำเนินการในเชิงลึกเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปธรรมในเชิงพื้นที่และระบบคิดของทั้งคนในชุมชนและคนทำงานในหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

จากการทำงานเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตกะเหรี่ยงในพื้นที่นำร่องทั้งสิบพื้นที่นั้น สร้างให้เกิดความเข้าใจของหน่วยงานรัฐและคนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น หลายหน่วยงานเปิดรับแนวทางการจัดการของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามพลังทางวิชาการและการสื่อสารสาธารณะถือว่ามีส่วนสำคัญในการเข้ามาสนับสนุนการจัดการของชุมชน เนื่องจากแกนนำในชุมชนยังขาดการพัฒนาและยกระดับในสองด้านนี้ ชุมชนใดที่สามารถเข้าถึงสื่อและวิชาการได้ง่ายกว่าจึงสามารถพัฒนาแนวทางการจัดการและยกระดับชุมชนของตนเองสู่การประกาศเป็นพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษได้อย่างมีพลังมากกว่าชุมชนอื่น ขณะที่การสื่อสารต่อสาธารณะนั้น ไม่เพียงแต่ทำความเข้าใจกับหน่วยงานภาครัฐแต่ยังสร้างความตระหนักรู้ให้กับลูกหลานกะเหรี่ยงที่โยกย้ายเข้าสู่เมืองให้ตระหนักถึงอัตลักษณ์ของตนเอง ความพยายามในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากฐานทรัพยากรและวิถีวัฒนธรรมเพื่อเป็นพื้นที่ที่รองรับให้ลูกหลานได้มีที่ยืนหากคิดจะหวนกลับสู่ชุมชน

การฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง นับตั้งแต่การประกาศตามมติ ครม. ครบรอบหกปี กับชุมชนกะเหรี่ยงที่พยายามขับเคลื่อนงานภายใต้แนวทางเขตวัฒนธรรมพิเศษจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของความพยายามในการจัดการปัญหาหลักของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงร่วมกับหน่วยงานรัฐที่ตอบรับในด้านนโยบายโดยเฉพาะประเด็นสิทธิในการอยู่อาศัย ที่ทำกินและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าซึ่งมีการประกาศให้หลายชุมชนเป็นพื้นที่ทับซ้อนในเขตป่าของรัฐ ทราบใดที่ชุมชนท้องถิ่นยังไม่มีสิทธิในการจัดการพื้นที่ ทราบนั้นคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวกะเหรี่ยงยังไม่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้การขับเคลื่อนงานต่อไปในอนาคตจำเป็นต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเจ็ดประเด็นคือ หนึ่ง การได้รับสถานะความเป็นคนไทยของชาวกะเหรี่ยงทุกคนรวมถึงวิถีวัฒนธรรมกะเหรี่ยงต้องได้รับการบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย สอง ชุมชนกะเหรี่ยงต้องได้รับสิทธิของความเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม สาม การได้รับการสนับสนุนและคุ้มครองพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษของชาวกะเหรี่ยง สี่ การผลักดันให้ไร้หมุนเวียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ห้า การน้อมนำพระราชดำรัสในรัชกาลที่ 9 เรื่องคนอยู่กับป่า หก วิถีชีวิตกะเหรี่ยงคือเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน และเจ็ด การสนับสนุนทั้งหกประเด็นข้างต้นต้องเร่งดำเนินการและได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตามประเด็นท้าทายของชุมชนกะเหรี่ยงรวมถึงชุมชนชาติพันธุ์อื่น ๆ ในพื้นที่สูงคือ ชุมชนเองนั้นต้องนำใช้กฎจารีต ประเพณีมาเชื่อมต่อในการจัดการทรัพยากร การเห็นคุณค่าของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงเอง การสร้างเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อตอบโจทย์เรื่องความมั่นคงทางอาหารและรายได้ไปพร้อมกัน

ในทัศนะของผู้เขียนนั้น แนวรบทางวัฒนธรรมในนามของพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษอาจจะไม่ใช่คำตอบเดียวของการแก้ปัญหาชุมชนในพื้นที่สูง หรือการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ถึงแม้ว่าจะมีแผนนโยบายรัฐมารองรับหากแต่เนื่องจากการดำเนินนโยบายดังกล่าวนี้มีความล่าช้าและอิงอยู่กับระบบการบริหารราชการซึ่งผู้ปฏิบัติงานมีการสับเปลี่ยนโยกย้ายได้ตลอดเวลา อีกทั้งที่ผ่านมามีพบว่าทัศนคติของหน่วยงานรัฐที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมองพวกเขาเป็นคนอื่นอยู่เสมอ มุมมองดังกล่าวส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความ

อยู่ดีมีสุข และสิทธิที่ควรจะได้รับอย่างเท่าเทียมกันกับกลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคม โดยเฉพาะสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านรูปธรรมในการปฏิบัติต่อพวกเขาเหล่านี้ในตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าแนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงจะเกิดขึ้นมาแล้ว หากแต่ในระดับปฏิบัติการยังมีความล่าช้าและขาดการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าตลอดระยะเวลาหกปีที่ผ่านมา นั้นมิติ ครอบคลุม ผลกระทบ และขาดการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าตลอดระยะเวลาหกปีที่ผ่านมา นั้นมิติ ครอบคลุม ผลกระทบ และขาดการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าตลอดระยะเวลาหกปีที่ผ่านมา นั้นมิติ ครอบคลุม ผลกระทบ และขาดการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง

ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่ายังมีอีกหลายแนวทางที่จะต้องศึกษาและดำเนินการเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนในพื้นที่สูงกำลังเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นการรื้อกลับของระบบทุนนิยม เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ที่กำลังช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้เลือนหายไป โดยเฉพาะการตั้งรับของชุมชนท้องถิ่นเองที่ต้องปรับตัว ปรับวิธีคิดและแนวทางการทำงานเพื่อพัฒนาตัวเองเป็นฐานรองรับการเชื่อมต่อกับระดับนโยบายที่เปิดช่องไว้ ภาควิชาการและหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตควรมีแนวทางที่เป็นรูปธรรมในการสนับสนุนการจัดการตนเองเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนชาติพันธุ์มากกว่าการเปิดช่องไว้ แต่เพียงด้านนโยบาย ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่น และหน่วยงานที่จะเข้ามาร่วมฟื้นฟูจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงผ่านของโลกสมัยใหม่ เพื่อสนับสนุนการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างแท้จริง มิใช่เพียงการสร้างภาพลักษณ์ภายนอกของชุมชนที่ยังเป็นปัญหาเรื้อรังและการเลือกปฏิบัติอันสืบเนื่องมาจากอคติทางชาติพันธุ์